

Zaštićena područja u funkciji održivog razvoja hrvatskog otočja – primjer otoka Mljeta

Ivan Šulc, Valentina Valjak

U radu se istražuje uloga Nacionalnog parka „Mljjet” i razvoja turizma na populacijske, gospodarske i promjene okoliša cijelog otoka radi procjene njihova utjecaja na održivi razvoj. Na temelju analize statističkih podataka, terenskog istraživanja te intervjua s lokalnim stanovništvom i predstavnicima važnijih institucija odabrani su indikatori kojima su utvrđeni glavni procesi na Mljjetu i ocijenjen stupanj populacijske i gospodarske održivosti te održivosti okoliša. Istraživanje je pokazalo da je NP „Mljjet” potaknuo razvoj turizma i socioekonomsko prestrukturiranje stanovništva Mljeta te doveo do koncentracije gospodarskih djelatnosti na području Parka. Naglasak na turizmu, a posebno na ljetnome odmorišnom turizmu, imao je za posljedicu zanemarivanje ostalih gospodarskih djelatnosti i unatoč pozitivnom djelovanju na usporavanje depopulacije rezultirao je povećanjem razlika između depopulacijskih unutrašnjih naselja sa slabo razvijenim turizmom, izrazito progresivnih obalnih naselja s razvijenim turizmom, ugroženih degradacijom okoliša zbog prekomjerne izgradnje, te demografski stabilnijih naselja unutar NP-a „Mljjet” izuzetno ovisnih o turizmu.

Ključne riječi: zaštićena područja, održivi razvoj, turizam, demografske promjene, Mljjet

Protected Areas as a Factor in Sustainable Development of the Croatian Islands - the Example of Mljet Island

The study analyses the role of the Mljet National Park and tourism under the demographic, economic and environmental changes on Mljet Island in order to estimate their implications for sustainable development. Key indicators have been determined according to statistical data, a field survey and interviews with local inhabitants and representatives of important institutions. Crucial processes have been identified on that basis and the level of the social, economic and environmental sustainability has been evaluated. The research pointed out that the founding of the Mljet National Park encouraged the development of tourism and the socio-economic transformation of the island's population and resulted in the tertiary activities grouped within the Park. Emphasis on the tourism development with the focus on summer vacation tourism has resulted in setting aside non-tourism activities and, despite the positive effects in reducing total depopulation, it has amplified the discrepancy between the depopulating settlements in the island interior with insufficient tourism development, the extremely progressive coastal settlements with developed tourism, endangered by the rapid degradation of the environment caused by excessive construction work, and the demographically more stable settlements within the National Park, exceptionally dependent on tourism.

Key words: protected areas, sustainable development, tourism, demographic changes, Mljet

UVOD

Depopulacija, koja je počela 20-ih godina 20. stoljeća, a ubrzala se nakon Drugoga svjetskog rata (Nejašmić, 1991a, 1997; Smoljanović i dr., 1999), temeljni je društveni proces na hrvatskom otočju. Na demografsko stanje otoka nakon Drugoga svjetskog rata utječe i razvojni koncept ubrzane i urbano temeljene industrijalizacije, pa „...zaostajući i zbog toga u društveno-gospodarskom razvoju, otočno stanovništvo, posebno onih sredina koje se nisu uključile u turističko privređivanje, dobiva nove poticaje za iseljavanje, koje poprima obilježje egzodusa” (Smoljanović i dr., 1999, 427). Hrvatsko se otočje tako suočava s problemima svojstvenima većini malih sredozemnih otoka: depopulacijom, slabom industrijalizacijom, visokim troškovima prometne povezanosti, niskom akumulativnošću, oskudicom energetske resursa, slabim dotokom kapitala i dr. (Nejašmić, 1991b). Intenzivna i dugotrajna depopulacija ubrzo uzrokuje poremećaje u sastavu stanovništva prema dobi i spolu te ubrzano starenje stanovništva (Nejašmić, 1992). Nepovoljni demografski procesi vode slabljenju ukupnoga ljudskog potencijala kao temeljnog nositelja društveno-gospodarskog razvoja (Nejašmić, 2005; Nejašmić i dr., 2008), a depopulacija neminovno dovodi do degradacije krajolika, uzrokujući širenje tzv. *depopulacijskoga krajolika* (Nejašmić, 1991b).

Obrat u smjeru općega kretanja stanovništva otočja 1981. – 2011. rezultat je snažna populacijskog rasta pojedinih obalnih otoka prometno dobro povezanih s kopnom i (makro) regionalnim središtima (mostom ili čestim brodskim linijama), dok svi ostali otoci i dalje depopuliraju. Ipak, depopulacijom nisu jednoliko zahvaćena sva otočna naselja. Na primjeru srednjodalmatinskog otočja dokazana je uloga turizma u povećanju razlika u smjeru i intenzitetu demografskih procesa između progresivnih turistički razvijenih naselja uz more i depopulacijskih unutrašnjih naselja (Nejašmić, 1999). Na kvarnerskom je otočju utvrđena veza demografske progresije te revitalizacije prirodne i kulturne baštine (Lajić, 2000).

Koncept održivog razvoja javlja se kao odgovor na izrazito brzi porast svjetskog stanovništva, povećanje razlika u društveno-gospodarskom razvoju i brzu degradaciju okoliša te početkom 90-ih godina 20. stoljeća postaje vodeći globalni model razvoja. Definiran je kao „oblik razvoja koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija bez ugrožavanja istih mogućnosti budućih generacija” (*Report of the WCED*, 2011) i kompromisno je rješenje koje, uz daljnji gospodarski rast i razvoj, podrazumijeva društveni razvoj i ekološku održivost (Radeljak i Pejnović, 2008). Carley i Christie (1993, 48) definiraju održivi razvoj kao „kontinuirani proces posredovanja između društvenih, gospodarskih i ekoloških potreba koji rezultira pozitivnim socioekonomskim promjenama koje ne narušavaju ekološke i socijalne sisteme o kojima ovise zajednice i društvo”. „Ekonomski održiv razvoj pretpostavlja ostvarivanje gospodarskog rasta i učinkovitosti; društvena održivost postiže se ostvarivanjem zadovoljavajuće razine životnog standarda, a ekološka održivost¹ predstavlja razvoj koji poštuje prihvatni kapacitet okoliša (*carrying capacity*), odnosno sposobnost okoliša da podnese onečišćenje i iscrpljivanje prirodnih izvora” (Starc, 1994: 73). Dakle održivi razvoj pretpostavlja stalni rast kvalitete života uzimajući u obzir racionalno i efikasno korištenje resursima, u kojem temeljno mjesto zauzima obrazovanje (Szabo, 2011). Uz temeljne tri komponente održivog razvoja često se uključuje i politička dimenzija, odnosno realizacija koncepta (Willbanks, 1994). Problem su nedovoljna

definiranost parametara za praćenje sastavnica održivog razvoja i manja posvećenost pitanjima okoliša (Pravdić, 2003).

Jedan od modela postizanja održivog razvoja jest zaštita okolišno i socijalno osjetljivih područja, što je vidljivo u porastu broja i površine zaštićenih područja u svijetu, čija je funkcija shvaćena kompleksno. Osim konzervacije prirode osnovne funkcije zaštićenih područja postaju zaštita i revitalizacija lokalnih zajednica i njihove tradicije te gospodarstvo kao važan čimbenik njihova razvoja (Eagles i dr., 2002)². Na primjeru Slovenije razvojni potencijali zaštićenih područja klasificirani su u četiri skupine (okolišni, kulturni, socijalni i ljudski), čije komponente mogu imati direktnu ili indirektnu primijenjenu vrijednost ili uopće ne moraju imati primijenjenu vrijednost (Lampič i Mrak, 2008; Lampič i dr., 2011). Turizam i rekreacija razumijevaju se kao temeljne djelatnosti u nacionalnim parkovima, koji, s obzirom na nacionalnu ili međunarodnu turističku atraktivnost, postaju žarišta razvoja turizma³. Uz obale Sredozemlja ekoturizam se prožima s ruralnim i kulturnim turizmom (naselja su česta unutar zaštićenih područja), a ti oblici turizma funkcionalno su vezani uz kupališni turizam (Klarić i Gatti, 2006).

Odnos zaštićenih područja i održivog razvoja u Hrvatskoj istražen je na primjerima NP-a „Plitvička jezera” i NP-a „Krka”. Osnutak NP-a „Plitvička jezera” snažno je utjecao na razvoj turizma, socioekonomsku preobrazbu prostora i specijalizaciju poljoprivredne proizvodnje (Pejnović, 1983). Unatoč snažnome turističkom razvoju NP „Krka” ima ograničeni učinak na socioekonomsku preobrazbu i održivi razvoj funkcionalne regije te na stabilizaciju naseljenosti. Usto, prostor temeljnog fenomena opterećen je turizmom i onečišćenjem okoliša izazvanim neadekvatnim zbrinjavanjem otpada (Radeljak i Pejnović, 2008). Primjer zaštićenog područja mora u cresko-lošinjskom akvatoriju pokazuje kako je u svrhu postizanja održivog razvoja zaštićenih područja nužno uključivanje lokalne zajednice u sve faze provedbe zaštite i odlučivanje te njezino razumijevanje dobrobiti od same zaštite. Naime imenovanje posebnog rezervata u moru na tom području od državne vlasti (pristup „top-down”) i nedostatak komunikacije s lokalnom zajednicom izazvali su otpor lokalne zajednice prema primarnim ciljevima zaštite tog područja (Mackelworth i Jovanović, 2011).

Prostor ovog istraživanja čini južnodalmatinski otok (ujedno i općina) Mljet, površine 98,2 km² (Duplančić Leder i dr., 2004). Otok je dnevnim trajektnim i brzobrodskim linijama povezan s Dubrovnikom, Pelješcem (pristanište Prapatno), Korčulom i Lastovom, a tjednom linijom i sa Splitom. Isključiva agrarna orijentacija otoka u prošlosti utjecala je na formiranje inicijalne mreže naselja smještenih u unutrašnjosti uz prostranije obradive površine. Zapadna trećina otoka bila je do kraja 18. stoljeća pod posebnim režimom upravljanja (samostanski posjed), što je, uz rijetku naseljenost, rezultiralo očuvanjem šumske vegetacije (Stražičić, 1969, 1976, 1978). Očuvanost šuma i atraktivna prirodna baština bili su razlozi proglašenja zapadnog dijela Mljeta zaštićenom prirodnom rijetkosti 1948. (Žabica, 1966), a 1960. na istom je području proglašen Nacionalni park „Mljet”.

Turizam se na otoku počinje razvijati između dva svjetska rata izgradnjom dvaju pansiona uz Veliko jezero (Stražičić, 1976, 1978). Snažniji zamah doživljava prenamjenom benediktinskog samostana na otočiću u Velikom jezeru u Hotel „Melita” 1961. (Stražičić, 1978; Žabica, 1966). Uz stacionarni turizam, na području Parka od osnutka se razvija

izletnički turizam (Žabica, 1966), i danas jedna od glavnih grana turizma otoka. Turizam se ubrzo širi prema susjednim obalnim naseljima Polače i Pomena te prema Govedarima, no sve donedavno ostaje unutar granica NP-a „Mljet” (Stražičić, 1978). Godine 1978. u Pomeni je otvoren Hotel „Odisej”, koji je nakon zatvaranja Hotela „Melita” jedini hotel na otoku.

CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja jesu demografsko-gospodarske promjene i transformacija okoliša kao posljedica zaštite prirode i turizma. Cilj je kvantitativno i kvalitativno utvrditi demogeografske promjene te intenzitet transformacije gospodarstva i okoliša kao prostorni odraz zaštite prostora i razvoja turizma od proglašenja NP-a „Mljet” do danas na temelju odabranih indikatora. Zadatak je istraživanja utvrditi stupanj implementacije populacijske, gospodarske i okolišne komponente održivog razvoja. U radu se ispituju pretpostavke da je NP „Mljet” uzrokovao snažan turistički razvoj zapadnog dijela i nejednak gospodarski razvoj cijelog otoka, da su NP „Mljet” i razvoj turizma uzrokovali usporavanje depopulacije otoka, da je turizam potaknuo divergentne demografske procese te da je zaštita okoliša cijelog otoka unaprijeđena nakon proglašenja NP-a „Mljet”.

Rad je metodološki utemeljen na analizi teorijske i empirijske geografske i ostale relevantne znanstvene literature te na analizi i interpretaciji statističkih podataka u domeni demografske i turističke statistike. Istraživanje je uključilo terenski izlazak i istraživački razgovor (intervju) s lokalnim stanovništvom 19. – 21. kolovoza 2011. Intervjui su obuhvatili 21 kućanstvo (u 12 naselja) od ukupno 457 evidentiranih popisom stanovništva 2011. (4,6% kućanstava). Intervjui su bili semistrukturirani sa 76 pripremljenih pitanja (33 pitanja zatvorenog tipa i 43 pitanja otvorenog tipa) podijeljenih u pet skupina (osobni podaci, kućanstvo, iskorištavanje zemljišta, okoliš i turizam). Istraživački razgovor proveden je i s ravnateljem NP-a „Mljet” (26. kolovoza 2011.), načelnikom Općine Mljet (23. rujna 2011.) i direktoricom Turističke zajednice Općine Mljet (1. rujna 2011.).

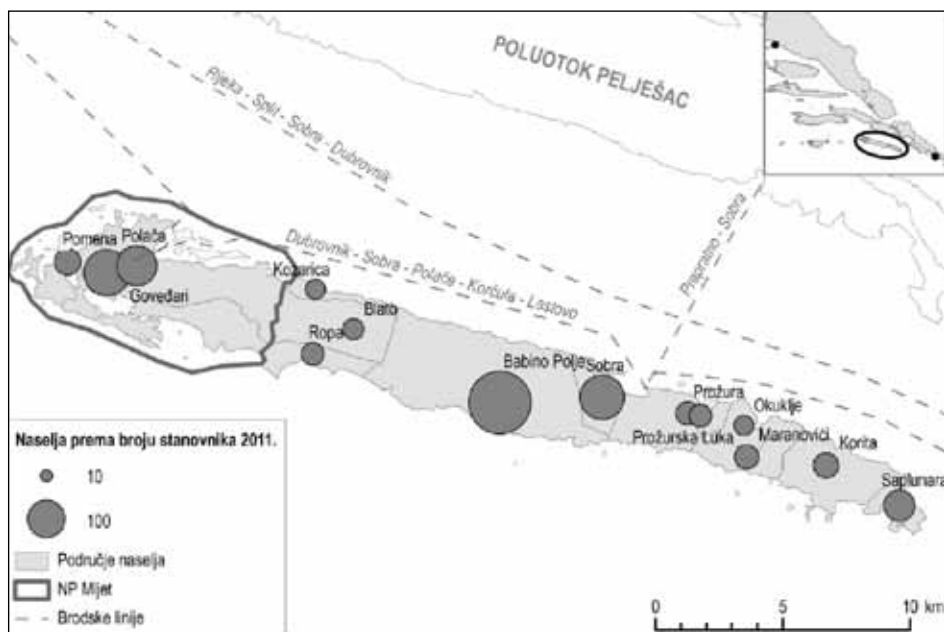
Podaci su analizirani na razni administrativno-teritorijalne razine naselja. Općina Mljet obuhvaća cijeli otok Mljet s četrnaest naselja⁴. Radi analize društveno-gospodarskih procesa naselja su, prema geografskom položaju, podijeljena u tri skupine: 1. naselja smještena unutar NP-a „Mljet” (Pomena, Polače, Govedari), 2. obalna naselja (izvan NP-a „Mljet”; Kozarica, Ropa, Sobra, Prožurska Luka, Okuklje i Saplunara) i 3. unutrašnja naselja (Blato, Babino Polje, Prožura, Maranovići i Korita). Iznimno, zbog nedostupnosti izdvojenih statističkih podataka za obalna naselja 1961., usporedba pokazatelja za 1961. i 2001./2011. učinjena je na temelju podjele na naselja unutar NP-a „Mljet” (Pomena, Polače, Govedari) i na ostala naselja.

Do 1991. popisi stanovništva provodili su se prema konceptu *de iure*, pa su u ukupno stanovništvo ulazili kontingenti *stanovništvo u zemlji* i *stanovništvo u inozemstvu* (radnici na privremenom radu i njihove obitelji). Zbog boljega popisnog obuhvata 1981. i 1991. *stanovništvo u inozemstvu* činilo je do 4,6% ukupnog stanovništva. Radi realnije slike i bolje usporedivosti s podacima popisa 2001. (koncept *place of usual residence*) broj stanovnika Mljeta 1981. i 1991. odnosi se samo na *stanovništvo u zemlji*.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA POPULACIJSKA ODRŽIVOST

Analiza održivosti stanovništva uključuje analizu indeksa promjene broja stanovnika 1961. – 2011., tipove općega (ukupnoga) kretanja stanovništva 1991. – 2001. i 2001. – 2011. te komparativnu analizu indeksa starosti stanovništva 1961. i 2001. po skupinama naselja.

Godine 2011. na Mljetu je živio 1081 stanovnik, što čini 5,9% stanovništva južnodalmatinskog otočja ili 0,9% stanovništva hrvatskog otočja (izračunato prema: izvor 12). Od ukupnog stanovništva Mljeta 311 ili 28,8% živi unutar NP-a „Mljet”, 337 ili 31,2% u obalnim, a 433 ili 40,1% u unutrašnjim naseljima (tab. 1). Najveće je naselje Babino Polje (276 stanovnika), smješteno uz glavnu otočnu poljoprivrednu površinu u unutrašnjosti. Sva ostala naselja imaju manje od 200 stanovnika (sl. 1). Mali broj stanovnika i usitnjena naseljska struktura rezultat su složenih društveno-gospodarskih procesa u Primorskoj Hrvatskoj, čiji je i Mljet dio. Od 1857. do 1948. broj stanovnika Mljeta povećan je s 1130 na 2086 (indeks promjene broja stanovnika iznosi 156,8) (izračunato prema: izvor 2). Nakon dosegnutoga populacijskog maksimuma otok je zahvaćen depopulacijom, koja traje do danas, pa je broj stanovnika 1948. – 2011. prepolovljen. Depopulacija je posljedica snažnog iseljavanja potaknutog agrarnom prenaseljenošću otoka s jedne strane te snažnijim urbano-industrijskim i turističkim razvojem s druge strane, koji privlači ruralno otočno stanovništvo (Stražičić, 1969). To je dio opće migracije selo-grad kojom je zahvaćeno

Sl. 1. Naselja Općine Mljet prema broju stanovnika 2011.

Fig. 1 Settlements in the Municipality of Mljet by number of inhabitants in 2011

Izvor: 12

stanovništvo Hrvatske u drugoj polovini 20. stoljeća, posebno dio otočja gdje se turizam razvija znatno kasnije (Smoljanović i dr., 1999).

Indeks promjene broja stanovnika 1961. – 2011. upućuje na značajne razlike u intenzitetu depopulacije unutar otoka: Mljet 55,1, obalna naselja 327,2, naselja unutar NP-a „Mljet” 81,6, unutrašnja naselja 29,3 (tab. 1). Najveći intenzitet depopulacije zabilježen je u razdoblju 1961. – 1981., kada je Mljet „izgubio” gotovo trećinu stanovništva (stopa prosječne godišnje promjene broja stanovnika iznosila je -1,7%). Unatoč proglašenju Parka turizam se tada još uvijek razvija u skromnom opsegu i ne uspijeva apsorbirati deagrarizirano otočno stanovništvo. Depopulacija se u tom razdoblju najintenzivnije odvija u unutrašnjim naseljima, nešto slabije u naseljima unutar Parka, a obalna naselja stagniraju. Nakon 1981. intenzitet depopulacije otoka slabi, ali uz jake divergentne procese između obalnih, unutrašnjih i naselja unutar Parka⁵ (sl. 2). U unutrašnjim naseljima depopulacija je, zbog nerazvijenosti turizma i gospodarstva, dodatno ubrzana (smanjenje 1981. – 2011. za 53,7%).

Tab. 1. Promjena broja stanovnika Mljeta po skupinama naselja 1961. – 2011.

Tab. 1 Total population change on Mljet by groups of settlements 1961-2011

Godina	Naselja u NP Mljet		Obalna naselja		Unutrašnja naselja		Mljet	
	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks
1961.	381	100,0	103	100,0	1479	100,0	1963	100,0
1971.	335	87,9	92	89,3	1211	81,9	1638	83,4
1981.*	314	82,4	109	105,8	936	63,3	1359	69,2
1991.*	329	86,4	175	169,9	674	45,6	1178	60,0
2001.	317	83,2	231	224,3	563	38,1	1111	56,6
2011.	311	81,6	337	327,2	433	29,3	1081	55,1

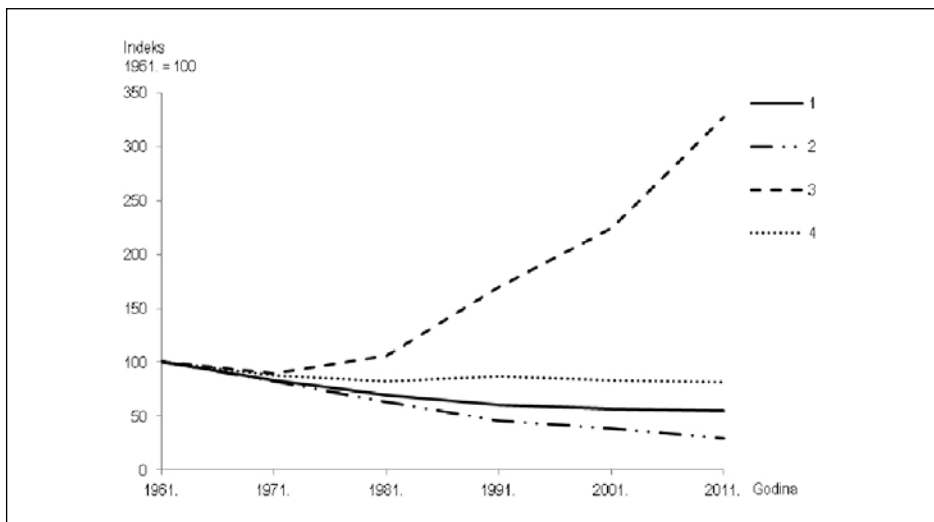
* Podaci o broju stanovnika 1981. i 1991. odnose se na kontingent *stanovništvo u zemlji*.

* *Population data for 1981 and 1991 refer to the contingent population in the country.*

Izvori: za 1961., 1971. i 2001.: 2; za 1981.: 8; za 1991.: 7; za 2011.: 12

Broj stanovnika obalnih naselja 1981. – 2011. povećan je za čak tri puta. Snažni rast broja stanovnika odraz je migracije deagrariziranog stanovništva iz unutrašnjih u obalna naselja, u kojima se ubrzano razvija turizam. Time slabi iseljavanje s otoka, a jača migracija unutar otoka (litoralizacija naseljenosti). U istom razdoblju broj stanovnika NP-a „Mljet” stagnira (smanjenje 1981. – 2011. za 1%). Naime posebni režim zaštite otežava gradnju novih objekata za iznajmljivanje i stanovanje pa, iako je NP „Mljet” glavno središte rada, konačna migracija ustupa mjesto dnevnoj cirkulaciji na rad iz ostalih naselja u Park. NP „Mljet” time neizravno potiče preseljavanje iz unutrašnjih u obalna naselja, čime stanovništvo dobiva mogućnost zaposlenja unutar Parka i dopunske zarade iznajmljivanjem smještaja na obali. Dakle turizam je pridonio divergentnom kretanju broja stanovnika između unutrašnjih, obalnih i naselja unutar Parka od 1961. do danas.

Drugi pokazatelj socijalne održivosti otoka Mljeta jesu *tipovi općega (ukupnoga) kretanja stanovništva*. Sve do razdoblja 1961. – 1971. prirodna promjena stanovništva

Sl. 2. Indeks promjene broja stanovnika Mljeta 1961. – 2011. (po skupinama naselja) (1 – Mljet, 2 – unutrašnja naselja, 3 – obalna naselja, 4 – naselja u NP-u “Mljet”)

Fig. 2 Index of total population change on Mljet 1961-2011 (by groups of settlements) (1 – Mljet, 2 – settlements in the island inland, 3 – coastal settlements, 4 – settlements within the National Park Mljet)

Izvor: Tab. 1.

Mljeta bila je pozitivna (Stražičić, 1969). Od razdoblja 1971. – 1981. prisutan je sve intenzivniji denatalitet kao odraz sekularnog smanjenja stope rodnosti, a ponajviše selektivnosti emigracije prema dobi i spolu⁶, koji ima za posljedicu poremećaje u biološkom sastavu stanovništva. Migracijska bilanca bila je od 1961. do 1991. negativna, pa je stanovništvo Mljeta pripadalo emigracijskim tipovima općega kretanja (E_3 i E_4) (tab. 2).

Tab. 2. Sastavnice općega kretanja stanovništva Mljeta 1961. – 2011. (po međupopisnim razdobljima)⁷

Tab. 2 Components of total population change on Mljet 1961-2011 (by census periods)

Razdoblje	Ukupna međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca	Tip općeg kretanja
1961. - 1971.	-325	10	-335	E_3
1971. - 1981.	-279	-95	-184	E_4
1981. - 1991.	-181	-95	-86	E_4
1991. - 2001.	-67	-103	36	I_4
2001. - 2011.	-30	-120	90	I_4

Izvori: 2; 7; 12; 18

Posebno snažan mehanički odljev s Mljeta 1961. – 1981., koji poprima značajke egzodusa, dio je socijalno-prostornog prestrukturiranja stanovništva pod utjecajem razvoja

sekundarnih i tercijarnih djelatnosti u gradovima. Smanjenje negativne migracijske bilance 1981. – 1991. odraz je iscrpljenosti potencijalnoga emigracijskoga kontingenta i umjerenog razvoja turizma u obalnim otočnim naseljima. Obrat dominantnog smjera migracije 1991. – 2011. iz emigracije u imigraciju, uza snažan unutarotočni preraspmještaj stanovništva u korist obalnih naselja, upućuje na sve veću ulogu turizma u socioekonomskim procesima na otoku. Pozitivna migracijska bilanca tako utječe na usporavanje ukupne depopulacije, pa stanovništvo Mljeta 1991. – 2001. i 2001. – 2011. pripada tipu I_4 (vrlo slaba obnova imigracijom) (tab. 2).

Unatoč pozitivnoj migracijskoj bilanci ukupnog stanovništva unutrašnja naselja u razdoblju 1991. – 2011. i dalje ubrzano gube stanovništvo udruženim djelovanjem negativne prirodne promjene i negativne migracijske bilance (tip E_4 ili izumiranje) (tab. 3). Zapuštenost poljoprivrede, maritimna isključivost turizma izvan NP-a „Mljet” i nerazvijenost ostalih gospodarskih grana potiču stanovništvo na odlazak, pa oni mogućnost vlastite egzistencije nalaze u obalnim naseljima ili izvan otoka. Potisni čimbenik iseljavanja jest i nepostojanje sekundarnog obrazovanja na otoku, zbog čega su srednjoškolci primorani na tjednu cirkulaciju u Dubrovnik radi obrazovanja, a ona se nerijetko pretvara u trajno preseljenje zbog slabe mogućnosti zaposlenja na otoku i ostalih sadržaja koje pruža grad.

Tab. 3. Sastavnice općega kretanja stanovništva Mljeta 1991. – 2011. (po skupinama naselja)
Tab. 3 Components of total population change on Mljet 1991-2011 (by groups of settlements)

	Razdoblje	Ukupna promjena	Prirodna promjena	Neto migracija	Tip općeg kretanja
Naselja u NP	1991. – 2001.	-12	-11	-1	E_4
	2001. – 2011.	-6	-18	12	I_4
Obalna naselja	1991. – 2001.	56	-12	68	I_2
	2001. – 2011.	106	-13	119	I_2
Unutrašnja naselja	1991. – 2001.	-111	-80	-31	E_4
	2001. – 2011.	-130	-89	-41	E_4
Mljet	1991. – 2001.	-67	-103	36	I_4
	2001. – 2011.	-30	-120	90	I_4

Izvori: 2; 7; 18

Ukupni porast broja stanovnika demografski progresivnih obalnih naselja determiniran je doseljavanjem uz blagi prirodni pad (tip I_2 u razdobljima 1991. – 2001. i 2001. – 2011.). Za razliku od ostalih, naselja u NP-u „Mljet” demografski stagniraju. Glavna determinanta ukupnoga kretanja jest prirodni pad, dok migracijska bilanca 1991. – 2001. iznosi -1 (tip E_4), a 2001. – 2011. prevladava blaga imigracija (tip I_4). Slabiji intenzitet doseljavanja posljedica je ograničene mogućnosti nove izgradnje, doseljavanja i ekspanzije privatnog smještaja. Unatoč negodovanju stanovništva Park je time pošteđen od prekomjerne i neestetske izgradnje.

Sastav stanovništva prema spolu i dobi (biološki sastav) ključan je za sadašnje i buduće kretanje broja stanovnika, formiranje radnoga kontingenta i društveno-gospodarski

razvoj, a u analizi populacijske održivosti aproksimiran je pomoću *indeksa starosti stanovništva Mljeta 1961. i 2001.* Iako već zahvaćeno starenjem, stanovništvo Mljeta imalo je 1961. znatno povoljniji dobní sastav stanovništva nego 2001. (tab. 4). Razlike u indeksu starosti naselja unutar ($I_s = 41,1$) i izvan NP-a „Mljet” ($I_s = 50,4$) nisu bile jako izražene, no udio mladog stanovništva bio je viši, a udio staroga niži u naseljima unutar Parka nego u ostalima.

Tab. 4. Pokazatelji dobnog sastava stanovništva Mljeta 1961. i 2001. (po skupinama naselja)

Tab. 4 Indicators of age-sex composition of the population of Mljet in 1961 and 2001 by groups of settlements

	1961.				2001.			
	Dobne skupine (u %)			Is*	Dobne skupine (u %)			Is*
	0-14	15-64	65+		0-14	15-64	65+	
Naselja u NP Mljet	28,1	60,4	11,5	41,1	18,4	58,1	23,5	127,6
Obalna naselja	-	-	-	-	19,9	60,6	19,5	97,8
Unutrašnja naselja	-	-	-	-	11,7	51,5	36,8	313,6
Ostala naselja	24,7	62,9	12,4	50,4	12,7	48,9	28,6	225,0
Ukupno Mljet	25,3	62,4	12,3	48,4	15,3	55,3	29,4	191,8

* Indeks starosti (I_s) – broj starih (65+) na 100 mladih stanovnika (0 – 14 g.).

* Age index (I_s) – number of old (65 or more) to 100 young inhabitants (0-14 years)

Izvori: za 1961.: 5; za 2001.: 10

U razdoblju 1961. – 2001. stanovništvo Mljeta duboko je zahvaćeno starenjem pod utjecajem iseljavanja i smanjenja stope rodnosti. Udio mladog stanovništva smanjen je za 10%, a udio staroga povećan za 2,4 puta (i čak je 3,5 puta viši od 8%, vrijednosti iznad koje počinje starenje). Indeks starosti u istom je razdoblju četverostručen i iznosi 191,8, čime je dvostruko viši od indeksa starosti stanovništva Hrvatske 2001. (91,9) (Nejašmić, 2005).

Uz ubrzano starenje ukupnog stanovništva Mljeta izraženo je povećanje razlika u indeksu starosti naselja unutar i izvan NP-a „Mljet”. Indeks starosti stanovništva Parka u razdoblju 1961. – 2001. povećan je za 3,1 puta i iznosi 127,6 (2001. godine), a u ostalim je naseljima povećan za 4,5 puta i iznosi 225,0. Razlike su posebno izražene između obalnih i unutrašnjih naselja. Udio mladog i starog stanovništva obalnih naselja 2001. gotovo je izjednačen, a indeks starosti malo je viši od hrvatskog prosjeka ($I_s = 97,8$). U unutrašnjim naseljima broj starih više od tri puta nadmašuje broj mladih ($I_s = 313,6$). NP „Mljet” posredno je odigrao značajnu ulogu u slabijem intenzitetu starenja stanovništva naselja unutar NP-a u odnosu na unutrašnja naselja jer je otvaranjem novih radnih mjesta i razvojem turizma zadržao veći dio svog stanovništva. Slabija društveno-gospodarska razvijenost unutrašnjih naselja, koja je potaknula emigraciju, a potom i depopulaciju, odrazila se na zabrinjavajuće brzo starenje i slabljenje ukupnoga demografskog potencijala. Povoljniji dobní sastav obalnih naselja odraz je snažne imigracije mlađega fertilnog stanovništva generirane ponudom radnih mjesta na području NP-a „Mljet” te mogućnošću izgradnje i iznajmljivanja privatnog smještaja.

GOSPODARSKA ODRŽIVOST

Ocjena gospodarske održivosti Mljeta provedena je na temelju prostorne distribucije gospodarskih subjekata 2011., analizom ekonomske strukture 1961. i 2001., analizom turističkih pokazatelja: brojem postelja, turističkih dolazaka i noćenja, koeficijentom turističke funkcionalnosti (broj postelja na sto stanovnika) i intenzitetom ukupnoga turističkog prometa (broj turističkih dolazaka na sto stanovnika) te na temelju stavova lokalnog stanovništva o utjecaju NP-a „Mljet” i turizma na društveno-gospodarski razvoj otoka.

Od 93 komercijalna gospodarska subjekta registrirana na Mljetu 2011. godine, 12,9% pripada primarnome (deset ribarstvu i marikulturi te dva poljoprivredi), 10,5% sekundarnome (devet građevinarstvu i jedan industriji) i 76,3% tercijarnom sektoru (jedan hotel, dva kampa, sedam turističkih subjekata, 27 ugostiteljskih subjekata, osamnaest trgovačkih subjekata, četiri subjekta koja iznajmljuju bicikle, skutere i automobile, pet prometnih subjekata i sedam ostalih) (tab. 5). Pod pretpostavkom da se uslugama hotela, kampova, turističkih i ugostiteljskih subjekata te najma vozila koriste izletnici i turisti, proizlazi da je 41 gospodarski subjekt (44,1%) izravno ovisan o turizmu te je još osamnaest trgovačkih subjekata (19,4%) djelomično vezano uz turizam.

Tab. 5. Gospodarski subjekti na komercijalnoj bazi na Mljetu u kolovozu 2011. prema sektorima djelatnosti⁸
 Tab. 5 Commercial economic entities by sector of activity on Mljet in August 2011

	Gospodarski subjekti		Sektor djelatnosti		
	Broj	Udio (%)	Primarni	Sekundarni	Tercijarni
Naselja u NP-u „Mljet”	45	48,4	2	4	39
Babino Polje	21	22,6	3	4	14
Ostala naselja	27	29,0	7	2	18
Ukupno	93	100,0	12	10	71

Izvori: 17; 20

U tri naselja NP-a „Mljet” nalazi se čak 48,4% gospodarskih subjekata cijelog otoka; 22,6% njih smješteno je u središnjem i najvećem naselju Babinu Polju, a 29,0% u ostalim naseljima (tab. 5). Njihova struktura prema sektorima djelatnosti unutar NP-a „Mljet” upućuje na veliku ulogu turizma u gospodarstvu – 87,7% gospodarskih subjekata odnosi se na tercijarni sektor, u kojem prednjači ugostiteljstvo (22 subjekta), a slijede trgovina (devet subjekata) i turizam (tri subjekta). Dakle NP „Mljet” snažan je privlačni čimbenik razvoja turizma te multiplikatorski djeluje na ostale gospodarske djelatnosti koje zapošljavaju stanovništvo naselja unutar i izvan Parka i utječe na zadržavanje postojećeg stanovništva.

Za razliku od naselja unutar NP-a „Mljet”, struktura gospodarskih subjekata u Babinu Polju pokazuje složenost primarnoga, sekundarnoga (građevinarstvo i prerada maslina) i tercijarnog sektora (promet, iznajmljivanje prometnih sredstava, promet nekretninama i trgovina) (tab. 5). Turizam je slabije razvijen i ima malu društveno-gospodarsku ulogu. Broj

gospodarskih subjekata u svim ostalim naseljima znatno je manji te u skladu sa slabijom demografskom bazom i nižim stupnjem razvoja turizma.

Prestrukturiranje stanovništva Mljeta 1961. – 2001. nužno je promatrati u kontekstu opće deagrarizacije i deruralizacije te urbano-industrijskog razvoja u Hrvatskoj, koji su imali za posljedicu iseljavanje s otoka te tercijarizaciju pod utjecajem NP-a „Mljet”. Stanovništvo Mljeta bilo je 1961. izrazito usmjereno na primarni sektor (prije svega poljoprivredu), u kojem je radilo više od petine zaposlenih, a ostale djelatnosti bile su slabo razvijene (tab. 6). Ipak, usporedba strukture zaposlenih po sektorima djelatnosti unutar i izvan NP-a „Mljet” 1961. pokazuje da je upravo osnutak Parka potaknuo socioekonomsko prestrukturiranje otoka.

Naime udio zaposlenih u primarnom sektoru (73,0%) bio je niži, a u tercijarnome (25,3%) viši u naseljima NP-a „Mljet” nego u ostalim naseljima (tab. 6). Od ukupnog broja zaposlenih u tercijarnom sektoru čak dvije trećine bilo je zaposleno u djelatnosti *državna uprava i pravosuđe*, u koju tada ulazi i djelatnost nacionalnih parkova (izvor 4). Dakle u početnoj fazi zapošljavanje u Parku imalo je ključnu ulogu u socioekonomskom prestrukturiranju, dok turizam još nije bio razvijen. No posjećivanje NP-a „Mljet” ubrzo potiče razvoj turizma; otvaraju se hoteli (1961. i 1978.), a procvat doživljavaju iznajmljivanje privatnog smještaja i popratne djelatnosti (ugostiteljski objekti, trgovine, suvenirnice, iznajmljivanje plovila i vozila). Te su djelatnosti apsorbirale dio deagrariziranog stanovništva unutar Parka, ali i ostalih otočnih naselja, čime je Park neposredno i posredno utjecao na socioekonomsku preobrazbu cijelog otoka i zadržavanje dijela stanovništva koje bi inače napustilo otok.

Tab. 6. Struktura aktivnog stanovništva Mljeta koje obavlja zanimanje 1961. i 2001. (po skupinama naselja)
Tab. 6 *Composition of employed population on Mljet in 1961 and 2011 (by groups of settlements)*

	1961.				2001.			
	Broj	Sektor djelatnosti (u %)			Broj	Sektor djelatnosti (u %)		
		I	II	III		I	II	III
Naselja unutar NP-a	100	73,0	1,7	25,3	79	2,5	3,8	93,7
Obalna naselja	-	-	-	-	58	17,2	10,3	72,4
Unutrašnja naselja	-	-	-	-	121	6,6	5,8	87,6
Ostala naselja	768	83,3	6,8	9,9	179	10,1	7,3	82,7
Mljet	946	81,4	5,8	12,8	258	7,8	6,2	86,0

Izvori: za 1961.: 4; za 2001.: 11

Socioekonomska preobrazba otoka 1961. – 2001. imala je značajke izrazite tercijarizacije pod utjecajem NP-a „Mljet” i turizma, koji se inicijalno razvija unutar Parka, a potom se širi u ostala obalna naselja. Tako je 2001. u tercijarnom sektoru bilo zaposleno više od četiri petine ukupnog stanovništva, što potvrđuje potpunu ovisnost otoka o turizmu i NP-u „Mljet”. U naseljima NP-a „Mljet” tercijarni sektor zapošljavao je čak 93,7% stanovništva.

Osim izražene tercijarizacije na Mljetu je u razdoblju 1961. – 2011. značajno smanjen ukupni radni potencijal otoka kao posljedica depopulacije i starenja stanovništva (1961. utvrđeno je 946 aktivnih stanovnika koji obavljaju zanimanje, a 2001. samo četvrtina tog broja). U prosincu 2010. na otoku Mljetu registrirano je pedeset nezaposlenih osoba, od čega 80% sa završenom srednjom školom, 18% s osnovnom školom, 2% s nezavršenom osnovnom školom, dok nezaposlenih osoba s višim ili visokim obrazovanjem nema (izvor 3).

Godine 2009. na Mljetu je bila registrirana 1551 postelja: 22,2% u osnovnim smještajnim kapacitetima (Hotel „Odisej” u Pomeni), 12,6% u kampovima, 62,9% u privatnom smještaju i 2,3% u ostalim objektima (izračunato prema: izvor 19). Nepovoljna struktura smještajnih kapaciteta posljedica je spontanog razvoja privatnog smještaja uz slabiji razvoj hotela i kampova. *Prostorni razmještaj smještajnih kapaciteta* pokazuje značajnu zastupljenost naselja unutar NP-a „Mljet” (46,9% postelja u samo tri naselja), od čega gotovo čak 47,0 % otpada na Hotel „Odisej” u Pomeni (tab. 7). Udio postelja u ostalih šest obalnih naselja iznosi 40,2%. Područje NP-a „Mljet”, turistički najatraktivniji dio otoka, bilo bi još zastupljenije, no zbog posebnog režima zaštite prostora otežana je gradnja novih smještajnih kapaciteta (hotela i privatnog smještaja) i zabranjeno je kampiranje. U suprotnome bi Park bio pogodan intenzivnom apartmanizacijom i saturacijom obale te bi izgubio na atraktivnosti. Na unutrašnja naselja otpada samo 13,0% postelja, od čega ih se čak 97,0% nalazi u kampu u Babinu Polju, a svega 3,0% u Koritima, dok u naseljima Blato, Maranovići i Prožura nema registriranih postelja (izračunato prema: izvor 19).

Tab. 7. Pokazatelji turizma Mljeta 2009. (po skupinama naselja)⁹

Tab. 7. *Tourism indicators on Mljet in 2009 (by groups of settlements)*

	Broj postelja	Broj turističkih dolazaka	Broj ostvarenih noćenja turista	Koeficijent turističke funkcionalnosti*	Intenzitet ukupnog turističkog prometa**
Naselja u NP-u „Mljet”	727	10304	47748	232,9	3300,4
Obalna naselja	623	3433	18305	197,3	1087,1
Unutrašnja naselja	201	1348	3638	43,8	293,7
Mljet	1551	15085	69691	142,7	1387,8

* Broj postelja na sto stanovnika.

** Broj turističkih dolazaka na sto stanovnika.

* Number of beds to 100 inhabitants.

** Number of tourist arrivals to 100 inhabitants.

Izvori: 15; 19

Relativno visok *koeficijent turističke funkcionalnosti* Mljeta upućuje na visok stupanj ovisnosti Mljeta o turizmu (142,7) (tab. 7). Najviši koeficijent, očekivano, imaju naselja

unutar NP-a „Mljet” (232,9), koja privlače stanovništvo iz ostalih naselja na rad te osiguravaju egzistenciju dijelu stanovništva u naseljima s nerazvijenim turizmom. Visoki koeficijent turističke funkcionalnosti obalnih naselja (197,3) upućuje na veliku ulogu turizma u gospodarstvu tih naselja, za razliku od unutrašnjih naselja (koeficijent funkcionalnosti 43,8) s nerazvijenom smještajnom ponudom. Nepravilna distribucija smještajnih kapaciteta i različita uloga turizma po skupinama naselja posljedica su usmjerenost na ljetni odmorisni turizam, koji ima ograničene multiplikatorske učinke i ne pruža puno zaposlenje stanovništvu.

Zastupljenost NP-a „Mljet” u ukupnom broju *turističkih dolazaka i noćenja* još je izraženija nego u prostornoj strukturi smještajnih kapaciteta. Godine 2009. od ukupnog broja turističkih dolazaka i noćenja na Mljetu, u naseljima Parka ostvareno je 68,3% turističkih dolazaka i 68,5% noćenja, u obalnim naseljima 22,8% dolazaka i 26,3% noćenja, a u unutrašnjim naseljima 8,9% dolazaka i 5,2% noćenja (tab. 7). Razlozi takva stanja jesu, prvo, da se u Pomeni nalazi jedini hotel na otoku, koji ostvaruje više od polovine ukupnih dolazaka i noćenja turista cijelog otoka (53,3% dolazaka i 52,6% noćenja 2009.) i, drugo, nacionalni parkovi destinacije su nacionalne ili međunarodne turističke atraktivnosti i privlačniji su od ostalih obalnih naselja, posebno ako pružaju mogućnost razvoja kupališnog turizma. Broju turističkih dolazaka valja dodati jednodnevne posjetitelje NP-a „Mljet”, kojih je 2009. registrirano 78.151 (izračunato prema: izvor 13; tab. 7)¹⁰. Prema podacima predstavnika TZO-a „Mljet”, većina su jednodnevnih posjetitelja turisti iz Korčule i Dubrovnika, koji Park posjećuju u okviru organiziranih izleta brodom. Dakle s izletničkom i boravišnom komponentnom NP „Mljet” središte je turizma otoka. U ostalim dijelovima razvijen je samo kupališni turizam. No motivi dolaska turista i u ta naselja jesu očuvana priroda i mogućnost posjeta NP-u „Mljet”, čime Park utječe na obogaćivanje ponude kupališnog turizma cijelog otoka.

Intenzitet ukupnoga turističkog prometa aproksimira društveno-gospodarsku ulogu turizma na Mljetu. Očekivano, prednjače naselja unutar Parka (3300,4); slijede obalna naselja (1087,1), a intenzitet ukupnoga turističkog prometa najniži je u unutrašnjim naseljima sa slabije razvijenim turizmom (293,7) (tab. 7). Imajući u vidu relativno nisku demografsku bazu NP-a „Mljet”, turizam unutar Parka osim lokalnoga zapošljava i stanovništvo ostalih otočnih naselja¹¹. Intenzitet ukupnoga turističkog prometa najviši je u Pomeni (18.309,0), što je posljedica visokog broja ostvarenih dolazaka u Hotelu „Odisej”. Slijede Ropa (3958,3), obalno naselje smješteno neposredno uz Park sa samo 36 stanovnika (2009.), Saplunara (1359,9), Polače (1117,3) i Prožurska Luka (1018,5) (izračunato prema: izvor 14). Saplunara i Prožurska Luka obalna su naselja u istočnom dijelu otoka nastala u novije vrijeme preseljavanjem stanovništva iz unutrašnjih naselja (Prožura i Korita). Za oba su naselja karakteristični izrazito brz populacijski rast i razvoj turizma tek u posljednjih desetak godina¹². Ostala naselja bilježe manje od šesto dolazaka na sto stanovnika (uključujući Goveđare i Sobru), a njihovo stanovništvo radi u ostalim gospodarskim djelatnostima ili putuje na rad u naselja s razvijenijim turizmom.

Percepcija utjecaja NP-a „Mljet” na društveno-gospodarski razvoj otoka kod ispitanika značajno se razlikuje – dvije trećine njegov utjecaj ocjenjuje pozitivnim, petina negativnim, a ostali smatraju da Park nema nikakav utjecaj na razvoj. Većina kao pozitivne efekte Parka navodi zapošljavanje, povećanje dohotka i razvoj turizma, odnosno pozitivnim

smatraju gospodarske učinke NP-a „Mljet”. Manje od polovine ispitanika misli da je NP „Mljet” pridonio povećanju kvalitete života, a posebno su negativno intonirani stavovi o otežanoj mogućnosti izgradnje novih kuća unutar Parka, što, prema njihovu mišljenju, odbija potencijalne doseljenike.

Za razliku od prethodnoga, stav svih ispitanika o *utjecaju turizma na društveno-gospodarski razvoj* otoka izrazito je pozitivan. Svi ispitanici smatraju da turizam utječe na povećanje dohotka, a gotovo svi da turizam pozitivno utječe na kvalitetu života i zapošljavanje stanovništva. Čak tri četvrtine drži da turizam utječe na zadržavanje lokalnog stanovništva na otoku, no samo četvrtina misli da turizam može privući novo stanovništvo na otok. To potvrđuje činjenicu da sezonski poslovi imaju ograničeni učinak na demografsku stabilizaciju depopulacijskih područja. Stoga su nužni dopuna turističke ponude i produženje sezone kako bi otočno stanovništvo imalo jednaki životni standard kao ono na kopnu, čime bi otok postao privlačan za nove doseljenike. Slabije zastupljen stav (trećina ispitanika) da turizam pozitivno utječe na razvoj poljoprivrede povezan je s teškim stanjem u otočnoj poljoprivredi zbog usitnjenosti posjeda, nemogućnosti navodnjavanja, ostarjelosti stanovništva i manje isplativosti u odnosu na turizam. No čak tri petine ispitanika misli da turizam utječe na razvoj ostalih gospodarskih djelatnosti (uglavnom uslužnih), a četiri petine da je turizam pridonio smanjenju izoliranosti i boljoj prometnoj povezanosti s kopnom.

Negativni stavovi o utjecaju turizma slabije su izraženi. Najlošije je ocijenjena (dvije trećine ispitanika) izražena razlika između ljetne živosti i zimske depresije, koja nastaje zbog kratkog trajanja turističke sezone. Tri petine ispitanika ljetne gužve smatra negativnom pojavom, no podnošljivom zbog ekonomskih efekata turizma. S tim je povezan i gubitak mira i tišine, što ističe polovina ispitanika. Polovina misli i da je turizam zaslužan za deagrarizaciju, no zamjetno je da manji broj ispitanika smatra turizam odgovornim za gubitak tradicije (dvije petine), unos novih običaja (petina) i promjenu lokalnog identiteta (trećina). Naprotiv, ispitanici imaju stav da u uvjetima razvoja novog turizma lokalna kultura postaje sve važniji čimbenik turističke ponude, zbog čega lokalni običaji i kultura doživljavaju revalorizaciju¹³.

ODRŽIVOST OKOLIŠA

Interakcija socijalne i gospodarske komponente održivog razvoja materijalizira se u njegovoj prostornoj komponenti – okolišu. Održivost okoliša ispitana je na temelju promjene broja kućanstava, terenskog opažanja fizionomskih promjena naselja, krajolika i stupnja onečišćenja okoliša te percepcije promjena okoliša kod lokalnog stanovništva.

Ključni procesi koji su utjecali na *promjenu broja kućanstava* otoka Mljeta jesu deagrarizacija, depopulacija i razvoj turizma. Prije nego što su se ti procesi intenzivirali, većina stanovništva živjela je u unutrašnjosti otoka, pa je i broj kućanstava unutrašnjih naselja bio najveći. Godine 1961. Mljet je brojio ukupno 497 kućanstava, od čega ih je 17,5% bilo unutar NP-a „Mljet”, a 82,5% izvan Parka (tab. 8). Valja napomenuti kako se većina kućanstava ostalih naselja odnosi na unutrašnja naselja jer je broj kućanstava (i stanovnika) u obalnim naseljima bio malen, pa nisu zasebno statistički iskazivana.

Tab. 8. Promjena broja kućanstava Mljeta 1961., 2001. i 2011. (po skupinama naselja)
 Tab. 8 Change in the number of households on Mljet in 1961, 2001, 2011 (by groups of settlements)

	1961.		2001.		2011.		Indeks promjene		
	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio	1961-2001	2001-2011	1961-2011
Naselja u NP-u „Mljet”	87	17,5	95	22,5	112	24,5	109,2	117,9	128,7
Obalna naselja	-	-	86	20,3	150	32,8	-	174,4	-
Unutrašnja naselja	-	-	242	57,2	195	42,7	-	80,6	-
Ostala naselja	410	82,5	328	77,5	345	75,5	80,0	105,2	84,1
Ukupno Mljet	497	100,0	423	100,0	457	100,0	85,1	108,0	92,0

Izvori: za 1961.: 6; za 2001.: 9; za 2011.: 12

Od 1961. unutrašnja naselja doživljavaju izrazitu depopulaciju i smanjenje broja kućanstava, što se odrazilo i na ukupno smanjenje broja kućanstava do 2001. U razdoblju 2001. – 2011., s pojačanim razvojem turizma i poboljšanom prometnom dostupnošću, porast broja kućanstava u obalnim naseljima i naseljima unutar NP-a bio je toliko intenzivan da se odrazio na povećanje broja kućanstava na razini otoka, dok se s druge strane broj kućanstava unutrašnjih naselja i dalje kontinuirano smanjuje. Opći razvojni procesi te gospodarski i tehnološki napredak promijenili su hijerarhiju djelatnosti i načine korištenja prostora. Nekad nepovoljna priobalna zona otoka postala je u uvjetima ubrzanog razvoja turizma važan turistički resurs. U skladu s divergentnim demografskim procesima u obalnim su naseljima povećani stambena izgradnja i gradnja privatnih smještajnih kapaciteta te ukupni broj kućanstava, što je dovelo do opterećenosti nekoordiniranom i neplanskom izgradnjom te svakovrsnim pritiscima stalnih i povremenih korisnika obale.

Zaštita zapadnog dijela Mljeta i turizam usmjerili su *preobrazbu prostora* i promijenili način njegova vrednovanja. NP „Mljet” glavno je sredstvo aktivne i pasivne zaštite u svim aspektima iskorištavanja prostora i utjecaja na prostor. Princip očuvanja izvornih prirodnih vrijednosti na teritoriju Parka nametnuo je ograničenje izgradnje smještajnih kapaciteta unutar njegovih granica. No zbog privatnih interesa i nepoštovanja zakona te njegove nedosljedne i nepravovremene provedbe problem bespravne gradnje, a još više neadekvatne i neprimjerene dogradnje postaje sve izraženiji, ne samo unutar Parka nego i u drugim dijelovima otoka.

Unutar teritorija Parka, zbog položaja na obali, prednjače naselja Pomena i Polače. Veći dio naselja građen je između 1965. i 1980., dakle nakon proglašenja Nacionalnog parka. Tadašnja izgradnja u velikoj mjeri zadovoljava kriterije jer se kao građevni materijal upotrebljavao kamen, a oblikovanje je bilo prilagođeno ambijentu prostora (izvor 16). U novije vrijeme Polače su najizloženije divljoj gradnji te neadekvatnoj rekonstrukciji i dogradnji postojećih objekata (gradnja dodatnih etaža za potrebe iznajmljivanja). Nisu posrijedi samo objekti za stanovanje i smještaj turista nego i oni za ugostiteljske djelatnosti. Iako devastacija Parka nije izražena kao u drugim dijelovima Hrvatskog primorja,

takvo iskorištavanje prostora nije primjereno za nacionalne parkove. Osim divlje gradnje problem je i nezakonita uzurpacija javnoga pomorskog dobra na teritoriju NP-a „Mljet”, poput nedozvoljenog načina izgrađivanja obale, odnosno gradnje privezišta za barke, terasa za konobe i parkirališta za automobile. Osim vizualne degradacije okoliša zbog betonske gradnje, spomenute radnje vode nezakonitoj privatizaciji pomorskog dobra od poedinaca (izvor 16).

Stanovnici smatraju da najveći problemi proizlaze iz neriješenih vlasničkih pitanja te nekvalitetnih i nedovoljno jasnih zakonskih propisa. Razvoj turizma, prema njihovu mišljenju, ponajprije potiče obnovu starih i napuštenih objekata, što dovodi do promjene izgleda naselja. S druge je strane NP „Mljet” u njihovoj percepciji subjekt koji značajno utječe na kontrolu gradnje, za što se izjasnilo dvije trećine ispitanika, dok ih polovina smatra kako Park tek otežava mogućnosti gradnje, ali ne utječe na izgled naselja i gradnju u skladu s tradicijom. Važno je istaknuti da dio ispitanika misli da je zabrana ili otežana mogućnost gradnje zapravo negativna jer stvara probleme za mlade koji bi htjeli ostati na otoku, ali se istovremeno odvojiti od roditelja. S druge pak strane NP „Mljet” drži da sadašnje restrikcije treba postrožiti jer se novi objekti grade unatoč zakonskim odredbama, a često morfološki i arhitektonski nisu usklađeni s ostatkom naselja. Posebni je problem nedosljedna i nepravovremena provedba zakona.

Sl. 3. Saplnara – primjer degradacije okoliša neplanskom gradnjom neprilagođenom lokalnim graditeljskim elementima (snimljeno: kolovoz 2011.)

Fig. 3 Saplnara – the example of environment degradation by unplanned construction unsuitable to local construction elements (photo taken in August 2011)

Potreba za smještajnim kapacitetima djelomično se zadovoljava gradnjom u obalnim naseljima izvan granica Parka. To se posebno odnosi na Saplunaru, na istočnom dijelu otoka, koja je od svih naselja na otoku najviše zahvaćena devastacijom te gradnjom neprimjerenom ambijentu. Naselje se nalazi u jednom od najatraktivnijih okruženja na otoku te je zaštićeno kao značajni krajolik zbog pješčanih plaža formiranih na diluvijalnim pijescima i očuvane šume pinije, alepskog bora i makije. Saplunara je trenutačno estetski i funkcionalno neuređeno naselje s mnoštvom nedovršenih objekata, po obliku i materijalu u suprotnosti s lokalnim arhitektonskim elementima. Unutrašnja naselja ne doživljavaju divlju izgradnju, već se, naprotiv, dio kuća zapušta. S obzirom na depopulaciju stambena izgradnja u tim naseljima odnosi se na obnovu postojećih objekata bez novogradnje (iako izolirani slučajevi gradnje postoje, poput Babina Polja, ne može se govoriti o stihijskoj i masovnoj novogradnji).

Socijalno prestrukturiranje, vezano uz osnutak NP-a „Mljet” i razvoj turizma, dovelo je do *napuštanja poljoprivrede* kao tradicionalne i temeljne djelatnosti. Emigracija i starenje stanovništva dodatno su intenzivirali deagrarizaciju, a rezultat je socijalni ugar. Veći dio poljoprivrednog zemljišta ostaje neobrađen, a na manjem se dijelu uzgajaju vinova loza i masline. NP „Mljet” potiče poljoprivrednu proizvodnju davanjem određenih poticaja, no nedovoljno uspješno jer se većina stanovništva zbog isplativosti odlučuje za iznajmljivanje smještaja i ugostiteljsku djelatnost. No napuštanjem poljoprivrede nije izgubljen samo izvor prihoda nego je otok izgubio i potreban autohtoni turistički proizvod.

Iako gotovo svi ispitanici posjeduju poljoprivredno zemljište, obrađuje ga tek nešto više od polovine. Dvije trećine ispitanika koji obrađuju zemlju iskorištavaju tek trećinu vlastitog zemljišta. Iz toga slijedi da lokalnom stanovništvu poljoprivreda služi uglavnom za vlastite potrebe. Kao glavne razloge neiskorištavanja poljoprivrednog zemljišta ispitanici navode sociokulturne (*nema tko raditi, nedostatak vremena*), ekonomske (*turizam je isplativiji*) i okolišne momente (*nedostatak vode, nepristupačne ceste i zarasli putovi*). Iskorištavanje manjeg dijela obradivog zemljišta i zapuštanje ostaloga rezultira fosiliziranjem agrarnog pejzaža. Unatoč ubrzanom depopulaciji, u unutrašnjim naseljima ne prevladava depopulacijski krajolik jer se stanovništvo iseljavalo uglavnom u obalna naselja i Dubrovnik, pa je zbog relativno male udaljenosti mogućnost češćeg dolaska u ishodišna naselja veća, a time i održavanja starih objekata i okućnica.

Zbog izrazite sezonalnosti turizma javlja se kontrast u *opterećenosti prostora* unutar i izvan turističke sezone. Malobrojno stanovništvo svojim načinom života ne narušava bitno osnovna svojstva ekosustava, no problem predstavljaju neriješena odvodnja otpadnih voda i onečišćenje mora nautičkim turizmom. Odvodnja otpadnih voda odvija se najčešće putem septičkih jama, a nerijetki su slučajevi izravnog ispuštanja otpadnih voda u more ili tlo.

Zbog nedostatka novca, prostora ili znanja septičke jame grade se na neadekvatni način (bez zidanog dna ili samo s jednom komorom), pa dio otpadnih voda svejedno odlazi u tlo ili more. Otpadne vode zasad ne utječu značajnije na onečišćenje mora iz dva razloga, maloga broja stanovnika i zbog toga što su obale otoka okružene otvorenim morem velikog volumena, s dovoljno brzom izmjenom vode. Stanje je najkritičnije u Velikome i Malom jezeru, u kojima završavaju otpadne vode nekoliko zaselaka (Babine Kuće, Govedari, Pristanište, Soline te s otočića Sv. Marije). Ipak, njihov volumen i brza

izmjena vode umanjuju mogućnost zagađenja. Problem nastaje u turističkoj sezoni zbog velikog povećanja broja korisnika, no još uvijek ne u mjeri da izazove snažnije zagađenje.

Iako još uvijek ne utječe značajnije na onečišćenje, ako se ubrzo ne riješi, pitanje odvodnje otpadnih voda može narušiti ekološku ravnotežu u jezerima i time ugroziti turizam, najvažniju gospodarsku djelatnost otoka. Onečišćenjem i degradacijom okoliša atraktivnost Parka i cijelog Mljeta kao ekoturističke destinacije uvelike bi se smanjila i dovela u pitanje ekonomsku i socijalnu održivost otoka. Za razliku od otpadnih voda kruti otpad iz kućanstava, ugostiteljskih i drugih objekata ne predstavlja prijetnju okolišu jer se odvozi na odlagalište Grabovica u blizini Dubrovnika. Drugi značajniji onečišćivač mora jest nautički turizam. Nautičarima su najatraktivniji dijelovi razvedene obale unutar Parka (posebno u Pomeni i Polačama), u kojima se zbog slabije cirkulacije mora akumulira onečišćenje (otpadne vode, ulja i kruti otpaci) od izletničkih brodova i jahti. Poseban je problem sidrenje plovila, čime se uništavaju dno i dragocjene bentoske zajednice. U tim bi dijelovima stoga trebalo zabraniti sidrenje i duže zadržavanje plovila, a jedna je mogućnost postavljanje privežišta za brodove na pogodnim lokacijama kako bi se spriječilo sidrenje.

Iako žive od turizma, stanovnici su itekako svjesni njegovih negativnih učinaka. Tako polovina ispitanika smatra da turizam utječe na snažnije onečišćenje okoliša otoka povećanjem količine otpadnih voda i krutog otpada te pojačanim onečišćenjem mora.

Sl. 4. Polače – uzurpacija obale i nautički turizam bez adekvatne infrastrukture (snimljeno: kolovoz 2011.)

Fig. 4 *Polače – illegal expanding on the coast and nautical tourism without appropriate infrastructure (photo taken in August 2011)*

Dvije petine smatra da turizam ne utječe na okoliš, a manje od šestine drži da turizam zapravo potiče veću brigu o okolišu. Prema mišljenju ispitanika, nautički turizam i dnevni izletnici najviše onečišćuju okoliš, što se može povezati s izraženim stavom da dnevni izleti donose mali приход lokalnom stanovništvu, iako se većina ugostiteljstva, turizma te najma plovila i bicikala bazira upravo na dnevnim posjetiteljima.

Ispitanici su podijeljeni oko pitanja bi li daljnji rast turizma utjecao na kvalitetu okoliša otoka. Više od polovine smatra da bi rast turizma utjecao negativno na okoliš povećanjem količine otpada i većim onečišćenjem. Ostali misle da okoliš ne bi bio ugrožen povećanjem broja turista uz uvjet da se izgradi kanalizacijska infrastruktura, ograniči gradnja novih smještajnih objekata te riješi pitanje brodova koji ulaze u Park i ostaju u njemu. Iako manje ispitanika ističe pozitivne efekte NP-a „Mljet” nego turizma na društveno-gospodarski razvoj i zaštitu okoliša, svjesni su negativnih posljedica stihijske gradnje. Osim toga tri petine ispitanika drži NP „Mljet” odgovornim za očuvanje šuma sprečavanjem sječe i drugih oblika njihove eksploatacije.

ZAKLJUČAK

Istraživanje uloge NP-a „Mljet” u održivom razvoju otoka Mljeta pokazuje svu kompleksnost analize i postizanja održivog razvoja. Važnost NP-a „Mljet” vidljiva je u izraženim razlikama analiziranih skupina naselja u smjeru i intenzitetu društveno-gospodarskih procesa i transformacije okoliša. S umjerenom depopulacijom održivost stanovništva naselja Parka na višem je stupnju nego na ostatku hrvatskog otočja. Unatoč koncentraciji gospodarskih djelatnosti stupanj gospodarske održivosti nedovoljan je zbog izrazite ovisnosti o turizmu. Stupanj transformacije okoliša niži je nego na ostalim dijelovima otoka zbog restrikcija vezanih uz Park, no održivost okoliša na nedovoljnoj je razini zbog neprimjerene dogradnje objekata, uzurpacije obale, neriješenog problema odvodnje otpadnih voda i onečišćenja mora vezanog uz nautički turizam, za koji ne postoji potrebna infrastruktura. U svrhu rasta gospodarske održivosti potrebno je poticati razvoj ekološke poljoprivrede i ostalih oblika turizma izvan ljetne turističke sezone (ruralni, zdravstveni i ekoturizam). Pritom je osnovni preduvjet izgradnja kanalizacije i infrastrukture za nautički turizam u području gdje bi izazvao najmanji negativni učinak na okoliš (poželjno u obliku privežišta).

U ostalim je obalnim naseljima socijalna održivost na najvišoj razini, dok gospodarska održivost nije postignuta jer se sva aktivnost svodi na iznajmljivanje privatnog smještaja (uz nekoliko restorana i trgovina). Na najnižoj je razini održivost okoliša, narušenog stihijskom i neprikladnom izgradnjom, koja ubrzano vodi degradaciji najatraktivnijih dijelova obale. U svrhu postizanja gospodarske održivosti nužno je poticati umjereni razvoj turizma (mali boutique-hoteli, kampovi, zdravstveni turizam). Usto valja hitno zaustaviti daljnju neplansku gradnju, definirati kriterije nove gradnje i strogo, bez odstupanja primjenjivati propise.

Socijalna održivost unutrašnjih naselja na najnižoj je razini od promatranih skupina, gospodarska je vrlo slaba, a održivost okoliša na višoj je razini jer unutrašnja naselja nisu zahvaćena ni stihijskom izgradnjom ni značajnijim širenjem depopulacijskoga krajolika. Iako njihova demografska revitalizacija s postojećim stanovništvom više nije moguća, unutrašnja naselja zbog male udaljenosti od mora i očuvanog okoliša imaju mogućnost

razvoja ljetnoga odmorišnog turizma (boutique-hoteli, kampovi, apartmani) te ekoturizma, ruralnog turizma i jednodnevnih izleta. Osim turizma postoji značajni potencijal za ekološku poljoprivredu, no problem su oslabljeni demografski potencijali. Zbog toga daljnji razvoj cijelog otoka valja planirati u skladu s postojećim demografskim resursima, uz izbjegavanje megalomanskih projekata, a imperativ treba biti očuvanje okoliša.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Iz ove definicije izostavljena je društvena komponenta okoliša, na koju utječu demogeografski i društveno-gospodarski procesi. Ona je uključena u rad, pa se umjesto pojma *ekološka održivost* rabi pojam *održivost okoliša*.
- ² *International Union for Conservation of Nature (IUCN)* kao temeljne funkcije nacionalnih parkova (kategorija II) navodi: 1. zaštitu vrsta i biološke raznolikosti, 2. očuvanje okoliša i 3. turizam i rekreaciju (IUCN, 1994, 2002, prema: Eagles i dr., 2002). Zakon o zaštiti prirode (NN 070/05) definira nacionalni park kao „prostrano, pretežno neizmijenjeno područje kopna i/ili mora iznimnih i višestrukih prirodnih vrijednosti, (...) a prvenstveno je namijenjen očuvanju izvornih prirodnih vrijednosti. Nacionalni park ima znanstvenu, kulturnu, odgojno-obrazovnu i *rekreativnu namjenu* (istaknuli I. Š. i V. V.)”.
- ³ U zaštićena područja vežu se pojmovi turizam u zaštićenim područjima i ekoturizam, koje, iako se ne poklapaju potpuno svojim sadržajem, mnogi autori upotrebljavaju u istom značenju. Ekoturizam je definiran ponajprije motivacijom i ponašanjem pojedinca na putovanju, dok je turizam u zaštićenim područjima određen prostorom odvijanja, pa glavni motivi putovanja i ponašanje mogu biti različiti te često obuhvaća i druge oblike turizma (Ceballos-Lascurain, 1996; Klarić i Gatti, 2006; Travis, 2000).
- ⁴ Naselje Polače sastoji se od glavnog naselja i zaseoka Tatinica. Naselje Govedari sastoji se od glavnog naselja Govedari, smještenog u unutrašnjosti, u neposrednoj blizini Velikog jezera, te zaselaka Njivice, Babine Kuće, Pristanište i Soline uz obale Velikog jezera. Ti su slučajevi u radu razmatrani kao dva jedinstvena naselja.
- ⁵ Stope prosječne godišnje promjene broja stanovnika Mljeta iznosile su -1,3% u razdoblju 1981. – 1991., -0,6% u razdoblju 1991. – 2001. i -0,3% u razdoblju 2001. – 2011. (izračunato prema podacima u tab. 1).
- ⁶ Migracijom je zahvaćeno pretežno mlade zrelo stanovništvo, koje sa sobom „odnosi” svoje sadašnje i buduće potomstvo. U uznapredovaloj fazi migracije selo-grad ruralna područja napuštaju većinom žene, koje privlače tercijarne djelatnosti u gradovima, dok su muškarci više vezani uz posjed (Nejašmić, 2005).
- ⁷ Prirodna promjena za 1961. i 1962. izračunata je na temelju godišnjeg prosjeka za razdoblje 1963. – 1970., a za 2010. godinu na temelju godišnjeg prosjeka za 2001. – 2009. Migracijski saldo izračunat je kao razlika između ukupne međupopisne promjene i prirodne promjene. Tipovi općega kretanja stanovništva izdvajaju se na temelju odnosa prirodne promjene i ukupne međupopisne promjene (E_1 – emigracija, E_2 – depopulacija, E_3 – izrazita depopulacija, E_4 – izumiranje, I_1 – porast imigracijom, I_2 – obnova imigracijom, I_3 – slaba obnova imigracijom, I_4 – vrlo slaba obnova imigracijom) (Friganović, 1990).
- ⁸ U kolovozu 2011. na Mljetu je registrirano 96 gospodarskih subjekata (obrta i poslovnih subjekata), od čega 93 na komercijalnoj bazi te NP „Mljet”, osnovna škola i vatrogasna postrojba. Osim obrta i poslovnih subjekata na Mljetu postoje i Općina Mljet, osnovna škola, matični ured, stomatološka i ambulanta opće medicine, pošta i turistička zajednica. Budući da se u radu analiziraju izravni utjecaji NP-a „Mljet” na koncentraciju gospodarskih djelatnosti, analiza njihove prostorne distribucije odnosi se isključivo na 93 komercijalna gospodarska subjekta.
- ⁹ Broj stanovnika 2009. procijenjen je na temelju prosječne godišnje promjene broja stanovnika 2001. – 2011.
- ¹⁰ Ukupni broj posjetitelja NP-a „Mljet” 2009. iznosi 88.455 i dobiven je na temelju broja prodanih ulaznica (izvor 13). U tom su broju i 10.304 stacionarna turista na području NP-a „Mljet”, pod pretpostavkom da tu borave dijelom zbog ekoturističkih motiva i da posjete područje temeljnog fenomena za koji je potrebna ulaznica. Da bi se dobio broj jednodnevnih izletnika posjetitelja NP-a „Mljet”, potrebno je od ukupnog broja posjetitelja oduzeti broj stacionarnih turista u Parku.

- ¹¹ Sva mljetska naselja nalaze se unutar cestovne izotele od 44 km (izvor 1), zbog čega je moguća dnevna cirkulacija stanovništva cijelog otoka na rad u NP „Mljet”.
- ¹² Broj stanovnika Prožurske Luke 2001. – 2011. povećan je za 2,6 puta (s 14 na 37), a Sapljunare za 1,9 puta (s 35 na 68) (izračunato prema: 9; 11). Još 2001. u tim naseljima nije bilo registriranih smještajnih kapaciteta i turističkih dolazaka (izvor 15).
- ¹³ Godine 2010. u Babinu Polju otvorena je etnografska zbirka, prvi izložbeni prostor na Mljetu, a u posljednjih nekoliko godina njeguje se i klapsko pjevanje.

LITERATURA

- Carley, M., Christie, J., 1993: *Managing Sustainable Development*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Ceballos-Lascuráin, H., 1996: *Tourism, ecotourism and protected areas: The state of nature based tourism around the world and guidelines for its development*, IUCN, Gland i Cambridge.
- Duplanić Leder, T., Ujević, T., Čala, M., 2004: Coastline lengths and areas of islands in the Croatian part of the Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1 : 25 000, *Geoadria* 9 (1), 5-32.
- Eagles, P. F. J., McCool, S. F., Haynes, C. D., 2002: *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management*, IUCN, Gland i Cambridge.
- Fričanović, M., 1990: *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Klarić, Z., Gatti, P., 2006: Ekoturizam, u: *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno* (ur. Čorak, S., Mikačić, V.), Institut za turizam, 149-165.
- Lajić, I., 2000: Demografska revitalizacija i zaštita kulturne baštine: primjer Županije primorsko-goranske, *Migracijske teme* 16, 245-260.
- Lampič, B., Mrak, I., 2008: Vrednote, vrednosti in razvojni potenciali območij varovanja, *Dela* 29, 145-159.
- Lampič, B., Mrak, I., Plut, D., 2011: Geographical Identification of Development Potential for the Sustainable Development of Protected Areas in Slovenia, *Hrvatski geografski glasnik* 73 (2), 49-65.
- Mackelworth, P., Jovanović, J., 2011: Zaštićena područja – temelj za očuvanje prirode ili podloga za održivi razvoj? Primjer zaštićenog područja mora u cresko-lošinjskom arhipelagu, *Hrvatski geografski glasnik* 73 (2), 229-244.
- Nejašmić, I., 1991a: Depopulacija istočnojadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva, *Migracijske teme* 7 (1), 77-99.
- Nejašmić, I., 1991b: *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Globus nakladni zavod i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Nejašmić, I., 1992: Promjene u dobno-spolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991), *Acta geographica Croatica* 27, 15-34.
- Nejašmić, I., 1997: Suvremene značajke (bio)reprodukcije stanovništva hrvatskog otočja, *Migracijske teme* 13 (1-2), 71-83.
- Nejašmić, I., 1999: Uloga turizma u diferenciranom demografskom razvitku otočnih naselja: primjer srednjo-dalmatinskog otočja, *Hrvatski geografski glasnik* 61, 37-52.
- Nejašmić, I., 2005: Značaj demografskih resursa u regionalnom razvoju Hrvatske, u: *Problemi regionalnog razvoja Hrvatske i susjednih zemalja: zbornik radova* (ur. Ilić, M.), Zagreb, 28. – 30. studenoga 2002., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 215-222.
- Nejašmić, I., Toskić, A., Mišetić, R., 2008: *Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelj za županije, gradove i općine*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
- Pejnović, D., 1983: Utjecaj Nacionalnog parka Plitvička jezera na regionalni razvoj Like, *Geografski horizont* 29 (1-4), 54-67.

- Pravdić, V., 2003: Sustainable development: its meaning, perception, and implementation: The Case of Ecotourism in Croatia, *Društvena istraživanja* 12 (3-4), 285-309.
- Radeljak, P., Pejnović, D., 2008: Utjecaj turizma na održivi razvoj funkcionalne regije Nacionalnog parka Krka, *Godišnjak Titius* 1 (1), 329-361.
- Report of the World Commission on Environment and Development (WCED): Our Common Future*, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. (24. 9. 2011.).
- Smoljanović, M., Smoljanović, A., Nejašmić, I. (1999): *Stanovništvo hrvatskih otoka*, Zavod za javno zdravstvo Županije splitsko-dalmatinske, Split.
- Starc, N., 1994: Razvoj, održivost i ocjena ulagačkih pothvata, u: *Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj: zbornik radova* (ur. Klarić, Z.), Zagreb, prosinac 1994., Institut za turizam, Zagreb, 67-81.
- Stražičić, N., 1969: Otok Mljet. Regionalna izdvojenost i socijalno-geografski problemi, *Acta geographica Croatica* 8, 119-159.
- Stražičić, N., 1976: Prilog poznavanju razvoja i litoralizacije naselja na otoku Mljetu, *Geografski glasnik* 38, 281-299.
- Stražičić, N., 1978: Mljet – Primjer izoliranog otoka, *Geografski horizont* 24 (3-4), 18-36.
- Szabo, Z. K., 2011: Analysis of Research on Sustainable Development. The Goals of Sustainable Development, Practical and Theoretical Framework in EU and Romania, *The Juridical Current* 47, 253-262.
- Travis, A. S., 2000: Ekoturizam ili održivi ruralni turizam, *Turizam* 48 (4), 365-372.
- Willbanks, T. J., 1994: Presidential Adress: "Sustainable Development" in Geographic Perspective, *Annals of the Association of American Geographers* 84 (4), 541-556.
- Žabica, T., 1966: Turizam otoka Mljeta, *Geografski horizont* 12 (3-4), 59-62.

IZVORI

- Google Maps, www.google.com (15. 8. 2011.)
- Naselja i stanovništvo RH 1857. – 2001. (CD-ROM)*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.
- Nezaposlene osobe po općinama i gradovima stanovanja, razini obrazovanja i spolu 31. prosinca 2010. godine*, <http://www.hzz.hr/default.aspx?id=7574> (4. 6. 2012.)
- Popis stanovništva 1961.: aktivnosti i djelatnosti, Knjiga XIV*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1961.: pol i starost, Knjiga XI*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1961.: Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953. i 1961., Knjiga X*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1991.: Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553*, Zagreb, 1984.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: kućanstva prema obiteljskom sastavu i obiteljska kućanstva prema broju članova, po naseljima (CD-ROM)*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima (CD-ROM)*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti (CD-ROM)*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

- Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: Popisane osobe, kućanstva i stambene jedinice, prvi rezultati*, www.dzs.hr (10. 9. 2011.)
- Posjetitelji važnijih turističkih znamenitosti i atrakcija u četvrtom tromjesečju 2009., Priopćenje 4.4.6/4*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2010.
- Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina 2009. g., Statistička izvješća 1409/2010.*, Državni zavod za statistiku, 2010.
- Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina u 2001., Statistička izvješća 1163/2002*, Državni zavod za statistiku, 2002.
- Prostorni plan Nacionalnog parka „Mljet“*, Županijski zavod za prostorno uređenje, Dubrovnik, 1997/2000.
- Registar poslovnih subjekata*, Hrvatska gospodarska komora, <http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/extlogon> (15. 8. 2011.)
- Rođeni i umrli po naseljima 1991. – 2010., Tablogrami Državnog zavoda za statistiku*, Zagreb, 2010.
- Smještajni kapaciteti po vrstama objekata u naseljima primorskih gradova i općina, stanje 31. kolovoza 2009., Statistička izvješća 1409/2010.*, Državni zavod za statistiku, 2010.
- Središnji obrtni registar*, Ministarstvo rada, gospodarstva i poduzetništva, <http://portor.mingorp.hr/> (15. 8. 2011.)
- Zakon o zaštiti prirode (NN 070/05)*, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/288893.html> (24. 9. 2011.)

SUMMARY

Protected Areas as a Factor in Sustainable Development of the Croatian Islands - the Example of Mljet Island

Ivan Šulc, Valentina Valjak

The focus of the research is on the sustainable development of protected areas, explored on the case of Mljet Island. The emphasis is on the role of nature protection and tourism in the social, economic and environmental transformation of the island in order to evaluate the level of sustainability of the island. Key indicators have been determined according to statistical data, a field survey and interviews with local inhabitants and representatives of important institutions.

The total population of Mljet in 2011 amounted to 1081 and it was a consequence of long-lasting and intensive depopulation. The depopulation commenced in 1948 as a result of the out-migration caused by the agrarian over-population and accelerated urban-industrial and tourism development in the cities, followed by the negative natural change. After 1981, the intensity of the island depopulation decreased, but with distinct divergent processes among the coastal settlements, the settlements in the island inland and the settlements within the National Park. In the 1981-2011 period, the intensity of depopulation increased additionally, due to the lack of tourism development. In contrast, the population of the coastal settlements increased three times as a reflection of the in-migration from the settlements in the island's inland areas, driven by the rapid development of the tourism. The coastal settlements attracted a part of the out-migration stream from the inland settlements, which resulted in reducing the out-migration from the island. In the same period, the population in the National Park has remained almost the same because of the special regime of nature protection that has made the construction of new buildings for housing and renting more difficult. Therefore, although the National Park is the main island's work centre, the daily commuting of the labour force has overwhelmed permanent in-migration. The National Park indirectly causes migration from the inland settlements to the coast, encouraged by better employment opportunities in the National Park and the additional income from renting accommodation to tourists in the coastal settlements.

The composition of businesses by the sector of activity indicates the important role of tourism in the island's economy. In 2011, 48.4 per cent of all the business on the island was registered in three settlements within the National Park. Out of the total, 87.7 per cent referred to services, led by restaurants, trade and tourism. Therefore, the National Park is a strong and attractive factor in the tourism and it has had multiple effects on other economic activities that employ residents within and outside the National Park, along with its important role in keeping the existing population on the island.

In 1961, 81.4 per cent of the island's population worked in the primary sector and other sectors were under-developed. However, the share of the employed in the services was higher in the settlements within the National Park (25.3 per cent). That indicated that the founding of the Park had a key role in the socio-economic transformation of the population, even when tourism had not yet developed. The National Park soon encouraged the development of tourism that spread to the other coastal settlements and contributed to retaining on the island those inhabitants who would otherwise have left. Thus, in 2001, 86.0 per cent of the population worked in the services, thus confirming complete dependence on tourism and the National Park, which is not favourable for further socio-economic development.

Perception of the impact of the National Park on the development of the island differs significantly among the interviewees. The majority of respondents consider the positive economic effects of the National Park as the most important factor - increase in household income and in the quality of life - but they have a particularly negative attitude towards the strict regulations that prevent new housing and renting construction. On the other hand, all the respondents consider the role of the tourism in the socio-economic development as positive.

Interaction of the social and economic sustainability reflects on the environment. Economic and technological development has changed the hierarchy of activities and the use of land. Along with the accelerated development of tourism, the coastal zone has become an important tourism resource and has reflected strongly on the uncoordinated and unplanned housing construction. Despite the limitations, the problem of illegal and inadequate construction has been increasingly prominent in the National Park and even more so in the other coastal settlements. De-agrarization, as a result of the social restructuring bound to the National Park and tourism, has resulted in losing a source of income and an indigenous tourism product. The way of life of the island's population does not violate the essential features of the ecosystem, but the environment is affected in the summer tourist season by the inadequate treatment of sewage from the island and the pollution of the sea caused by the nautical tourism and daily excursions to the National Park. More than a half of the respondents believe that the growth of tourism would have a negative impact on the environment while others think that the environment would not be endangered by the growth of tourism, if the problems of the sewage, new construction and nautical tourism were to be solved.

In order to improve the level of the sustainability of the island it is important to prevent further degradation of the landscape in the National Park, to regulate the existing and new construction in the other coastal settlements and to construct a sewage system for the whole island. Present tourism has to be accompanied by the selective forms - ecotourism, spring and autumn vacation tourism, health and rural tourism - in all the settlements in order to retain the inhabitants on the island and to attract newcomers from the mainland.

Primljeno (Received): 07 - 12 - 2011

Prihvaćeno (Accepted): 25 - 05 - 2012

Ivan Šulc, mag. geog.
znanstveni novak-asistent
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb
isulc@geog.pmf.hr

Valentina Valjak, bacc. geog. studentica
2. god. diplomskog istraživačkog studija
Geografija, smjer Prostorno planiranje i
regionalni razvoj
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb
valentina.valjak5@gmail.com

